

מסכת ראש השנה – שבוע מספר 3

הלימוד השבועי: דף ב עמוד ב' למטה – עד ד עמ' א ז'לרגלים'.

תוכן הדף

- בירור בחשבון יציאת מצרים.
- מעמדו של כורש בעיני חז"ל, והכרונולוגיה של בית שני.
- בין ישראל לאומות העולם בצדקה
- מלכי ישראל למלכי אומות העולם

מעמדו של כורש בעיני חז"ל

כמבוא לתקופתו של כורש, ולהצהרת כורש כדאי לקרוא את המבוא של דעת מקרא לספר עזרא.

על מעמדו של כורש בעיני חז"ל אפשר לראות גם את מאמרו של אפרים אלימלך אורבך: 'כורש והכרזתו בעיני חז"ל'. [ב6 בחוברת הנספחים].

במרכז הדיון בגמרא עומדת סוגיית הכרונולוגיה של חז"ל לעומת הכרונולוגיה המקובלת. על שאלה זו ראו את סדרת המאמרים אשר מופיעה בתוך 'מגדים יד'

על מעמדו של כורש ראה את דברי הגמרא. איך צריך לבחון את דברי הגמרא אצלנו בהמשך על היחס בין מלכי אומות העולם ומלכי ישראל לאור דברים אלו:

תלמוד בבלי מסכת חולין דף פט עמוד א

אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר בר' שמעון: כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בהגדה עשה אזניך כאפרכסת, [דברים ז'] לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו', אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: חושקני בכם, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם – אמר לפני [בראשית י"ח] ואנכי עפר ואפר, למשה ואהרן – אמר +שמות ט"ז+ ונחנו מה, לדוד – אמר [תהלים כ"ב] ואנכי תולעת ולא איש, אבל עובדי כוכבים אינן כן, נתתי גדולה לנמרוד – אמר [בראשית י"א] הבה נבנה לנו עיר, לפרעה – אמר [שמות ה'] מי ה', לסנחריב – אמר [מלכים ב' י"ח] מי בכל אלהי הארצות וגו', לנבוכדנצר – אמר [ישעיהו י"ד] אעלה על במתי עב, לחירם מלך צור – אמר [יחזקאל כ"ח] מושב אלהים ישבתי בלב ימים.

מה ההבדל שעולה בין

בין ישראל לאומות העולם בצדקה

כמה נושאים עולים דרך דיון בנושא זה.

- הטעם לעשיית מצוות- עשיית מצוות לשם שכר.

כ' חשוון תשע"א

- האם יש הבדל בין עשיית מצוות על ידי ישראל ועל ידי נכרי.
- היחס בין המוטיבציה לעשיית מצווה [מחשבה] ובין המעשה בפועל. בנושא זה ראו את תוספתא פאה פרק א הלכה א. [בארון הספרים]. מי שמעוניין יכול להרחיב ולעיין גם בתלמוד הירושלמי פאה פרק א הלכה א. [גם בארון].

המהר"ל מפראג מקשר בין הדיון בכורש ובין הדיון ובשאלה צדקה, כחלק מפירושו לסוגיה כולה. ראו את פירושו בנספח 1. המהר"ל מדגיש את ההבדל בין ישראל ובין העמים- כבסיס הסוגיה.

- האם זה נראה פשט הסוגיה? נסו לחשוב על אפשרויות אחרות להסביר את ההבדלים- בין השאר על ידי המקורות הבריים.

על טעמים שונים לעשיית מצווה ראה את דברי התלמוד במסכת סוטה:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כב עמוד ב

ת"ר, שבעה פרושין הן: פרוש שיכמי, פרוש נקפי, פרוש קיזאי, פרוש מדוכיא, פרוש מה חובתי ואעשנה, פרוש מאהבה, פרוש מיראה. פרוש שיכמי – זה העושה מעשה שכם. פרוש נקפי – זה המנקיף את רגליו. פרוש קיזאי – א"ר נחמן בר יצחק: זה המקיז דם לכתלים. פרוש מדוכיא – אמר רבה בר שילא: דמשפע כי מדוכיא. פרוש מה חובתי ואעשנה – הא מעליותא היא! אלא, דאמר מה חובתי תו ואעשנה. פרוש מאהבה, פרוש מיראה – אמרו ליה אבבי ורבא לתנא: לא תיתני פרוש מאהבה פרוש מיראה, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפ"ל שלא לשמה,

- האם בעיסוק 'שלא לשמה' כמדרגה לקראת עיסוק 'לשמה' יש הבדל בין מצוות שונות או בין מצוות לתלמוד תורה?
- האם צדקה בהקשר זה היא מאפיין של כל המצוות, או דווקא חריג.

על הצפיה לשכר מיידי כותב הרמב"ן:

רמב"ן ספר אמונה ובטחון פרק א

תניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא הרי זה צדיק גמור מבאר שדווקא במצוות שהן רשות למעט או להרבות אז רשאי לומר שהוא מצפה לשכר מיידי, אך אם עושה מצווה שמחוייב בה כגון לשמור שבת או ליטול לולב בסוכות, אסור לו לצפות לשכר מיידי על כך ולא עוד אלא שזה מזכיר עוונותיו.

חלק מהדיון כאן הוא סביב הסיבה לעשיית מצוות. ראו מה כותב בנושא זה 'ספר החינוך':

ספר החינוך, 'שלא לנסות נביא אמת יותר מדאי'.

וכמו כן בכלל האזהרה שלא לעשות מצוות ה' ברוך הוא על דרך הנסיון, כלומר שיעשה אדם מצווה לנסות אם יגמלוהו ה' כצדקו, לא לאהבת האל ויראתו אותו. ואל יקשה עליך מה שאמרו זכרונם לברכה בפרק קמא דמסכת תענית [ט' ע"א], עשר תעשר [רברים י"ד, כ"ב], עשר בשביל שתתעשר, שכבר תירצוה שם ואמרו שבכל המצוות נאמר לא תנסו, חוץ מזו דמעשר, שנאמר [מלאכי ג', י'], הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת וגו'. והטעם בזו כענין שכתוב [משלי י"ט, י"ז], מלוה ה' חונן דל, כלומר, שהודיענו האל ברוך הוא כי בפרנסנו משרתי ביתו במעשר נמצא התועלת והברכה בממוננו על כל פנים, ולא יעכב זה שום דבר חטא ועון.

כ' חשוון תשע"א

וטעם איסור הנסיון במצוות, מפני ששכר מצוות אינו בעולם הזה, וכמו שדרשו זכרונם לברכה בריש מסכת עבודה זרה [ג' ע"א], היום לעשותם [דברים ז', י"א], ולמחר, כלומר לעולם הבא, ליטול שכרם, וזה שאמרו זכרונם לברכה [בבא בתרא י' ע"ב], האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, תירצו חכמים המפרשים כשגומר הנותן בלבו לתת אותה בין שיחיה או לא יחיה שאין זה מנסה את ה':

▪ מה ההסבר של ספר החינוך לסוגיה? למה הוא נדחק להסבר כזה?

ר' יצחק עראמה, עקידת יצחק, שער מד הערה ד

עקידת יצחק - ספרו של ר' יצחק עראמה - מחכמי ספרד בדור הגירוש.

תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי מצד אחד יחויב מב' פנים, שתכלית עשיית המצוות צריכה להיות רק שישגו עושיהם על ידן שיתוף

ענין אלקי, כי אחרי שמבואר כבר במבוא שערים, (עיין ביאורי שם) שמפעולות יקרות צריך שתסובב רק תכלית יקרה, הלא ימשך מעצמו שנתנית המצות התוריות מהי"ת וסידורן, שהן הפעולות היותר יקרות, צריך שתצא גם תכלית היותר מעולה, שהיא רק השגת השיתוף האלקי הזה, והב' אחרי שהתכלית (דער צוועק) היא תמיד הדבר הראשי (דיא הויפטזאכע) הנכבד עוד יותר מהפעולה המביאה עליו, איך יעלה על דעתנו לחשוב, שתועלת האדם הזמנית והגופנית תהיה הדבר הראשי והיותר נכבד בפעולות הי"ת האלה? מכל זה נמשך שאנו מחויבים לקיים המצוות רק למען מלאות בזה רצון הי"ת, ולהקנות לנו עי"ז השיתוף האלקי כמאחז"ל "אל תהיו כעבדים" וכ' ושאר מחז"ל שהביא הרב ז"ל. אפס מצד אחר יחייב השכל בהיפך, שנוכל לכונן בעשיית המצוות גם למען השג על ידה טוב זמני ותועלת גופנית, וזה ג"כ מב' פנים, הא' כי נראה, שאף שכל מיני הצומח והחי למשפחותם נבראו לתכליות גדולות ונכבדות מהם, ד"מ הצמח להיות מאכל לבהמה, והבהמה לעבודת האדם, בכל זאת הטביע הי"ת בכל אלה הכוסף הטבעי לעשות הפעולות המצטרפות להניק לחיות האויר המים והארוץ: ולקבל אור וחום השמש למען יוכלו לגדל ולהוציא פרי למיניהם, וכן כל בע"ח יכספו וישתוקקו למצוא מספוא וחציר למזונותיהם, למען יוכלו להשאיר חייתם, ולמה יגרע האדם, כי לא יוכל לחשוב בפעולותיו על שום תועלת לעצמו? ורק אל השגת תכלית נפשית ורוחנית ישים עיניו? הב' כי הלא נראה לעיני, כי האדם לפי טבעו אשר הטביע ד' בקרבנו, יתעצל בעשיית כל פעולה אשר לא יוכל לקוות ממנה לעצמו תועלת גופנית, ומעשה אונן לנו לעד, וכפי הנראה נענש רק על מה שעשה למרות עיני כבוד ה', ואם חדל רק לעשות המעשה הטוב לקחת את תמור לו לאשה, מיראתו כי לא לו יהיה הזרע, לא היה נענש כל כך, אחרי שהיה לו כעי התנצלות בעצלות טבעי לעשות דבר אשר לא יקווה ממנו שום תועלת לעצמו, ואחרי שהטביע הי"ת כזאת בקרב לבנו, הלא נראה, כי איננו נגד רצונו ית' אם נשתדל במעשנו תמיד לשחר גם טובנו ואשרנו, כמו שנמצא זה ג"כ מפורש לא לבד בדחז"ל, באמרם ד"מ "האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני וכו' ה"ז צדיק גמור", כ"א גם בהרבה מקומות נמצא בתורה בעשיית המצוות הבטחת "למעט ייטב לך" וכו', והנה שני אלה משפטי השכל נראים בהשקפה ראשונה כסותרים ומתנגדים זה לזה, ולבאר אותם עד שיהיו מסכימים ומתאימים יחד, יאמר הרב ז"ל כי רק הפילוסופים, אריסטו והנמשכים אחריו, אשר לא האמינו בשכר ועונש אלקי האחוז בעקב קנין המדות הנפשיות הטובות או הרעות, הם חושבים ואומרים, כי האדם צריך לקנות לו המדות הטובות, לא לשום תועלת אשר לדעתם הנפסדת הזאת לא נוכל לקות מהם, רק בעבור עצמותם בעצמם, ד"מ השגת וקנין מדת הרחמנות והנדיבות ודומיהם היא בעצמה אושר מוסרי לנפש האדם, אף שלא יוכל לקוות שכר בעבורן אבל אנו אשר חובה עלינו להאמין בשכר וגמול

כ' חשוון תשע"א

אלקי, אף כי עלינו החוב לעשות המצות למען הפיק בזה רצון ה"ת, והוא צריך להיות תמיד התכלית האמיתית בכל מעשינו, בכל זאת צריכים אנו לחבר עמו גם האמונה האמיתית, כי יגיע לנו עי"ז, גם שכר נפשי וגופני, אך בזה יבדל שכר העובד את ה"ת השכר העובד מלך בשר ודם, כי שכר העובד את המלך האנושי היא, רק בעבור שעבדו וסבב בזה טובה לנעבד, אבל שכר עבודת ה"ת היא רק חסד מאתו ית', אף שהעבודה היא רק להשלמת ולטובת העובד, ולא לטובת ה"ת השלם לבלי תכלית אשר לא יצטרך לנו ולמעשינו, ע"כ ברצות אנטיגנוס להזהיר על שתי אלה, אמר "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס" (עד שאם יעלה על דעתכם העדר השכר או שלא תחפצו בו תמנעו מעשותם), אלא הוו וכו' כי עשיית המצות אינה מהראוי שתהיה רק בתנאי שיקובל עליהם שכר וגמול, כ"א רק להפיק בזה רצון ה"ת המצוה אותם, עם חיבור האמונה, כי בשמרו עקב רב, ר"ל גם שכר גופני גם שכר מוסרי, וזהו הלמוד המוסרי הראשון אשר רצה להשריש בדבריו אלה בלב תלמידיו, והב' הוא שלא יחשבו שהשכר אשר יתן להם ה"ת, הוא הפרס, ר"ל שכר שיתן האדם לעבדו בעבור שישחר טובו בשמרו את מצותו, כי ביחס האדם אל ה"ת אין מקום לשכר כזה, כי אם יצדק אנוש מה יעשה לבוראו, והוא אינו מצטרך לו? כ"א כעין מתנת חסד בעבור שמעו בקולו. אפס צדוק ובייתוס טעו בדבריו, והבינו ממנו, כי דעתו נוטה לדעת הפילוסופים הנפסדת שהבאנו למעלה, כי לא יבוא שכר ועונש על מעשה הטוב והרע, והכחישו עי"ז כנודע באמונת שכר ועונש:

מחזור ויטרי, סימן תכד

מחזור ויטרי - ספר הלכה ומחזור תפילות, המיוחס לתלמידו של רש"י.

ותנן בפ"ק דראש השנה האומר תנו סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בניי ושאזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור. לא בעל מנת קא'. דמאן דעבד הכי לאו מעליותא היא. מיהו התם מוקי לה בישראל עם הארץ שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ועוד שלא יתחרט אם לא יחיו בניו. ובאומות העולם דליכא למימר הכי מוכח התם מנא לן (דאחמיין) [דאחמיץ] מהכא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי: ואף מטעם אהבה תלוייה בדבר אמרו חכמים שיעבוד אדם את בוראו מאהבת המקום ולא מאהבת שכר המצות דכת' ואהבת את י"י אלהיך. ולא מתוך יראה. שמא יחתוך אטונה ויפסוק פרנסתו. שכל העובד את רבו מאהבה אפ"י מכביד עליו כל היום אינו דומה עליו לכלום. כדרך שמצאנו ביעקב ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה. ואילו העובד את רבו מיראה כשרואה רבו מכביד עליו מניחו והולך לו. ויהי מורא שמים עליכם. עם אהבה. שלא ינהג קלת ראש כלפי מעלה. כבן המתחטא לפני אביו. מחמת אהבה שלבו גס בו. כמו שמצינו בחוני המעגל. ששלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גוזריני עליך נידוי אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני הק' כבן המתחטא לפני אביו ועשה לו רצונו :

ר' צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק לפרשת תולדות.

ואמר בזוה"ק פתיחה זו לפרשת הברכות דבאמת בזה יש הבדל בין ישראל לעמים דבישראל האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני הרי זה צדיק גמור, ובכורש קרי ליה בשביל זה לאחר שהחמיץ דישראל שבשורש רוצה לעשות רצון אביו שבשמים אף שיש לו מכוון להנאת עצמו מכל מקום במעמקי לבבו המכוון שלו לשם שמים לעשות רצונו יתברך. מה שאין כן בעכו"ם כשמכוון להנאת עצמו בעשייתו מצוה הוא אין לו שום מכוון אחר רק

כ' חשון תשע"א

להנאת עצמו. וכאן אף שבאמת היה יעקב המתברך ולא היה מזיק אף אם היה המכוון שלא לשמה והיה בו ערבוב כוונה להנאת עולם הבא וכדומה ומכל מקום הזהירה אותו רבקה שיעשה לקיים מצותה כמו שנאמר שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך וגו'. וכן מצינו שעשה יעקב באמת במכוון נקי רק לשם שמים וכמו שאמרו בבראשית רבה (ס"ה, ט"ו) וילך ויקח ויבא לאמו אנוס וכפוף ובוכה, והיינו שלא רצה לעשות רק עשה לקיים מצות כבוד אם. והטעם שכאן שלא היה עדיין אומה ישראלית אם לא היתה הכוונה נקיה רק לשם שמים לא היה דינו כישראל. שרק אחר שנתברר יעקב אבינו ונעשה אומה ישראלית אז אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אפילו שלא לשמה וגם העושה כדי שיחיה בני או שיזכה לחיי עולם הבא הרי זה צדיק גמור כיון שקשור בשורש במעמקי הלב וכמו שאמרנו. מה שאין כן קודם שהיה אומה ישראלית הוצרך לעשות המצוה כתיקונה בכוונה רצויה רק לשם שמים. ומסיק דיעקב כל עובדיו הוו לשמא דקודשא בריך הוא וכו', והוא היה תכלית הבריאה ונוח לו שנברא יותר משלא נברא וכאמור

תשרי וניסן – ראשי שנים למלכים

הדיון כאן- הוא רק סביב סוגיית ניסן ותשרי כראשי שנה למלכים. דיון נוסף (ורחב יותר) בנושא זה יהיה עוד שבועיים סביב סוגיית בריאת העולם בחודשים שלו.

המכילתא מנסה להגדיר את המניין השונה של ישראל ושל אומות העולם כקשור אל הטבע. רעיון זה של המכילתא מפותח לכיוונים שונים על ידי הוגים שונים. נסו לחשוב בעיקר על ההבדלים בין דבריהם של ההוגים השונים בהמשך.

מכילתא, החדש יב ב

מכילתא- ה'מכילתא דרבי ישמעאל הוא מדרש הלכה אשר נכתב על ספר שמות. קיימים מדרשי הלכה על ספרים שמות ויקרא במדבר ודברים.

החדש הזה לכם. לא מנה בו אדם הראשון. אתה אומר לכם ולא מנה בו אדם הראשון, או אינו אלא לכם ולא לגוים? (אמור) כשהוא אומר ראשון הוא לכם (משמע) לכם ולא לגוים אמור. הא מה תלמוד לומר לכם? לא מנה בו אדם הראשון. נמצינו

למדין שישראל מונין ללבנה והגוים לחמה. לא דיים לישראל א' לל' יום מגביהים עיניהם לאביהם שבשמים. וכשהחמה לוקה סימן רע לגוים שהם מונים לחמה, וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל שהם מונים ללבנה. ר' אומר, כשחמה לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח, במערב סימן רע ליושבי מערב. (ר"י אומר כשהמזלות לוקים במזרח סימן רע ליושבי מזרח במערב סימן רע ליושבי מערב). ר' יונתן אומר אלו ואלו נתנו לגוים שנאמר כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י)

ריטב"א- מסכת ראש השנה

ריטב"א- ר' יום טוב בן אברהם אלשבילי (מסיביליה). מגדולי פרשני התלמוד הספרדים. מבית מדרשו של הרמב"ן.

א"ר חסדא וכו'. פי' כדי לחלוק בין מלכי ישראל למלכי או"ה ומלכות ישראל איכא למתלי ביציאת מצרים שיצאנו מעבד' לחירות ומלכות אבל מלכי או"ה ליכא למימני להו אלא מתשרי שבו נברא העולם לר"א א"נ שבו העולם נדון ובו עתידין לקבל את הדין:

שפת אמת פרשת החדש תרל"ז

שפת אמת הוא ספרו של ר' יהודה אריה לייב אלטר מגור (1847-1905) האדמו"ר השלישי בשושלת חסידות גור.

בפסוק החדש הזה לכם כו'. דאיתא באחד בניסן ר"ה למלכים כי תשרי ר"ה לשנים הוא התחדשות השנה עפ"י דרך הטבע ובניסן ר"ה למלכים למלכי ישראל כדאיתא בגמ' והיינו בני ישראל שנקראו בני מלכים שהם בני חורין משיעבוד הסט"א שאינם תחת הטבע ולכן אחר שהתחילה הגאולה במצרים אז נאמר להם החדש הזה לכם כו' [נשכח ממני הסיום]:

שפת אמת ר"ה תרל"ט

איתא אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. כי באמת מלכות שמים הוא לכלל כל הבריאה ולבנ"י מיוחד ענין יצ"מ כמ"ש אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך. וחדש ניסן דכ' החדש הזה לכם מיוחד לבנ"י כמ"ש למלכי ישראל מניסן מנינן. אכן גם חודש תשרי שהוא כלל הבריאה זה היום תחילת מעשיך נתן השי"ת לבנ"י כמ"ש למה התחיל בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו. וזה הוא ר"ה שנקרא כח מעשיו והוא חיות כל השנה. אמנם בני צריכין ליקח זאת הבחינה בכח התעוררות שלהם כי יש בחי' בנים ועבדים ובנ"י נקראו בנים למקום ב"ה. אכן צריכין להיות גם בבחי' עבדים לקבל עול מלכותו ית' בכלל כל הבריאה וז"ש אמרו לפני מלכיות כדי שגם בבחי' מלכותו יהי' מיוחד רק לבנ"י כנ"ל לתת להם נחלת גוים. וזה ענין שהוזכר במד' אמור החטא על אבינו יעקב שלא רצה לעלות על הסולם כו'. כי בוודאי שורש בנ"י למעלה מזה. אך הי' צריך לכנוס גם במדריגה זו כדי לקיים הבריאה. וכמו כן צריכין בנ"י בכל שנה לכנוס עצמו בכלל הבריאה ועל ידי זה מקיימין כל הבריאה וממילא ניתן להם נחלת גוים כנ"ל: